

## TÖRTÉNETI IRODALOM

---

### BIZÁNCI FORRÁSOK AZ ÁRPÁD-KORI MAGYAR TÖRTÉNELEMHEZ

*Kiegészítés Moravcsik Gyula „Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai” című forrásgyűjteményéhez*

Összegejtötte, fordította, bevezetéssel ellátta Olajos Terézia  
Acta Universitatis Szegediensis. Opuscula Byzantina XII.  
Lektum Kiadó, Szeged 2014. 225 o.

Feltétlenül érdemes már az elején megjegyezni, hogy a szegedi Opuscula Byzantina az egyetlen magyar — nemzetközi szintű — bizantinológiai kiadványsorozat, amelynek beindítása és első nyolc részének megjelentetése néhai Szádeczky-Kardoss Samu professzor nevéhez fűződik, míg a legutóbbi négy kötet gondozása, szerkesztése Olajos Terézia munkájának köszönhető.

Olajos Terézia az 1960-as években szerzett ógörög-latin-francia szakos tanári oklevelet a Szegedi Tudományegyetemen, s ettől kezdve a mai napig mindvégig — az aspirantúra három évét leszámítva — folyamatosan a felsőoktatásban dolgozik. 2011-ben mint professor emerita ment nyugdíjba a szegedi Bölcsészettudományi Kar Történeti Segédtudományok Tanszékéről, valamint a Bizantinológiai és Középlelatin Filológiai Tanszéki Csoport éléről. A nyugdíj mellett továbbra is részt vesz az oktatásban, és változatlanul folytatja kutatói tevékenységét. Tudományos munkájának eredményeit mintegy 200 írásban tárta a szakmai nyilvánosság elé, amelynek egynegyede (48 írás) külföldön jelent meg. A professzornő a mai magyar bizantinológia kétségtelenül legismertebb képviselője a nemzetközi tudományosságban. Ezt a külföldi konferenciákon való gyakori és rendszeres szereplései is egyértelműen jelzik.

Kutatásai nagy intervallumhoz (az 5–11. század közti időszakhoz) kapcsolódnak. Ezeknek témakörei is igen gazdag és változatos képet mutatnak. Az egyes témák nemcsak Bizánc belső életének érdekes kérdéseit, hanem a Bizánci Birodalom és a szomszédos népek (így például az avarok, bolgárok, perzsák, szlávok stb.) kapcsolatának különböző problémáit is érintik. Utóbbiak között fontos helyet foglalnak el a bizánci–magyar érintkezések, amelyekkel Olajos Terézia gyakran foglalkozik.

A professzornő kiválóan képzett görög filológus, aki a klasszikus hellén nyelv mellett otthonosan és biztosan mozog a bizánci görög nyelv legkülönbözőbb rétegeiben. Jelen kötete is meggyőzően bizonyítja ezt, hiszen a forrásszövegek a bizánci görög nyelv csaknem minden változatán íródtak. Természetesen az is jelentősen megnehezítette feladatát, hogy a textusok egymástól lényegesen eltérő kultúrák világát képviselték. Ezen — a „multikulturális” világ sokszínűségét visszatükröző — szövegek megértése és magyarra fordítása a professzornő részéről remekül sikerült.

Olajos Terézia sokoldalú kutató, aki többek között irodalomelméleti és eszmetörténeti kérdésekkel is foglalkozik. Legyen elég itt az 5. századi római író és költő Merobaudes munkásságát elemző cikkeire, illetve a 6–7. században élő bizánci historikus, Theophylaktos Simokattés műve homéroszi és az antik görög líra reminiscenciáit elemző írásaira utalni. Egyébként Olajos tanárnő a kandidátusi értekezését Theophylaktos Simokattés munkásságáról készítette, s ez a historiográfiai disszertációja egyszerre jelent meg 1988-ban franciául külföldön (*Les sources de Théophylacte Simocatta historien*. Leiden–New York–Köbenhavn–Köln) és hazánkban akadémiai kiadásban. Főleg Theophylaktos Simokattés kutatásai révén lett Olajos Terézia a korai bizánci historiográfia nemzetközileg elismert szakértője.

A professzornő bizantinológiai munkásságának egyik vezérfonala a szövegfilológia (szövegkutatás, forrásfeltárás, szakfordítás). A filológiai tevékenység és a történelmi kutatás nála szorosan összefügg. Olajos Terézia azt vallja: a történelmi munka alapja az autentikus szöveg, a hiteles forrás. A szövegfilológia ezért sem lehet öncélú. A történelmi kútfőkkel foglalkozó szövegfilológiának a történettudományt kell segítenie és szolgálnia.

Gyakran foglalkozik olyan forrásokkal, illetve forrásrészletekkel, amelyeket mindaddig vagy egyáltalán nem vagy pedig nem kellőképpen vettek figyelembe más szakemberek. Ez mutatkozik

meg például a Balkánra telepedő szlávok korai történetével, a románok vlach nevének második legkorábbi (979. évi) előfordulásával, az avarság korai és kései történetével, illetve a magyarság 9–11. századi történetének egyes kérdéseivel kapcsolatban. A legkülönbözőbb hazai és külföldi kiadványokban megjelent írásainak egy része (35 tanulmány) 2012-ben a hozzáférés megkönnyítése érdekében egyetlen kötetben *Bizánci mozaikok* címmel Szegeden került publikálásra.

Szádeczky-Kardoss Samu professzor hatására kezdett foglalkozni Olajos Terézia a Kárpát-medencei avarság történetével, illetve annak görög nyelvű forrásaival. E kutatások sajátos összegzésének tekinthető *A IX. századi avar történelem görög nyelvű forrásai* című könyve, amely a Szegedi Középkortörténeti Könyvtár sorozatának 16. köteteként 2001-ben Szegeden jelent meg. E munkájában — számos más kérdést tárgyalva — Olajos Terézia egyértelműen úgy foglal állást, hogy a Kárpát-medencei avarok egy része megérte Árpád népének honfoglalását, majd a 10. század folyamán összeolvadt a magyarsággal, s ily módon ez az avar néprész a magyarok etnogenezisének egyik alkotóeleme lett.

*A Bizánci források az Árpád-kori magyar történelemhez* című kötet időrendben haladva 25 görög nyelvű forrást, illetve forrásrészletet közöl a görög szöveg mellett magyar fordítással, magyarázó apparátussal, bevezetésekkel és a kiadások, valamint a vonatkozó modern szakirodalom 2014-ig elmenő felsorolásával. Ez a kiváló összeállítás valóban igényes és hasznos kiegészítése Moravcsik Gyula 1984-ben megjelentetett forrásgyűjteményének, amely formailag is a mintájául szolgált. Az Olajos-féle könyvben közölt szövegeket annak idején a világhírű magyar bizantinológus nem szerepeltette a maga munkájában azért, mert vagy nem vette észre azokat, vagy nem tartotta magyar vonatkozásúaknak, illetve kritikai kiadásukat Moravcsik Gyula már nem érthette meg. Közbevetőlegesen jegyzem meg: 2013-ban jelent meg Baán István nagy jelentőségű munkája *A XIV–XVI. századi magyar történelem bizánci és kora újkori görög nyelvű forrásai* címmel, amely az 1301 és 1599 közötti időszakot fogja át. Moravcsik és Baán kötetei révén a magyar kutatás a korai történelmünkre vonatkozó görög kútfők szövegeinek kiadásában és lefordításában beérte a hasonló jellegű bolgár, jugoszláv és román műveket.

A 25 textus túlnyomó többsége, szám szerint 18, okmányyszerű anyag (oklevél, levél, feljegyzés, szerződés stb.). A szövegek közül 12 darab a 10. századra, 6 darab a 11. századra, 5 darab a 12. századra, illetve 1-1 darab pedig a 9. és a 13. századra vonatkozik. Egyébként dátumszerűen a szövegek által átfogott korszak 899-től 1262-ig terjed.

Ezek a források igen gyakran egészen rövid, néha csupán egyszavas részletek, több ízben azonban hosszabb megfogalmazású textusok, amelyeket Olajos Terézia a legjobb, modern kritikai kiadások alapján idéz. A szövegeket a professzornő a saját, illetve más — hazai és külföldi — szakemberek véleménye nyomán vagy a teljes bizonyosság vagy a valószínűség vagy pedig a feltételezés szintjén magyarokra vonatkozó forráshelyeknek tekint, illetve minősít. Olajos Terézia igen korrekt módon minden egyes helyen elmondja azt, hogy a forrás értékével, tartalmi hitelességével, illetve a magyarokra vonatkoztatásával kapcsolatban a szakmabéliek körében milyen viták vannak. Éppen ezért itt felesleges megemlíteni a különböző polémiákat, csupán két textus (XIII., XIV.) problémájára utalok most. A két forrás formai hitelességével nincs igazán érdemi probléma: az egyik zsinati akta, a másik püspökségi jegyzék, amelyekben a Turkia metropolitája, illetve a Turkia metropoliája értelmű kitétel szerepel görögül. Ezek alapján több neves szakember ma is úgy véli, hogy Hierotheos tevékenysége nyomán (akit a 10. század közepén Gyula vezér Konstantinápolyból Turkia püspökének hozott magával Magyarországra) magyar földön a 11. és a 12. században önálló, a konstantinápolyi patriarchátus alá tartozó orthodox érsekség létezett és működött folyamatosan tovább. Én magam azonban sem korábban sem fogadtam el ezt a nézetet, és most sem értek egyet ezzel a felfogással, s azok véleményét osztom, akik szerint a bizánci adatok tartalmilag hiteltelenek, mert nem valóságos történelmi tény, hanem csupán bizánci egyházi jogigényt fejeznek ki (ehhez lásd például Koszta László: *A kalocsai érseki tartomány kialakulása*. Pécs 2013. 23–31. o.).

A könyv bevezetésében Olajos Terézia bejelenti azt a szándékot, miszerint a munka folytatódni fog további — magyar vonatkozású — forráshelyek összegyűjtése céljából, mert bízik abban, hogy újabb textusok fognak előkerülni a kutatások és a modern szövegkiadások révén. Úgy vélem, hogy ez a célkitűzés reális alapokon nyugszik. Ennek igazolására hivatkozhatom arra, hogy 1998-ban Szófiában megjelent bolgár szakkönyv — H. Dimitrovnak a középkori bolgár-magyar kapcsolatokkal foglalkozó munkája alapján figyeltem fel a 11. századi bizánci történetíró, Skylitzés művének egy érdekes passzusára. E szerint 971 tavaszán a magyarok és a besenyők azért nem nyújtottak — Szvjatoszláv kijevi fejedelem kérésére sem — az oroszoknak katonai segítséget Bi-

zác ellen Bulgáriában, mert féltek a bizánciak erejétől. (Erre lásd például Makk F.: *A bizánci fenyegetés árnyékában*. Hadtörténelmi Közlemények 114 (2001) 1. szám 130–138.) Ezt a fontos — addig magyar szerzők által nem ismert — forráshelyet felhasználva sikerült először konkrétan kimutatni azt, hogy 970 után miért szüntek meg a balkáni magyar kalandozó hadjáratok. Ahogyan 955 után — latin forrás által igazolható módon — a magyarok féltek I. Ottó német uralkodó haderejétől, s emiatt leálltak a nyugati hadjárataikkal, ugyanúgy 970 után a magyar vezérek féltek a Bizánci Birodalom megnövekedett katonai erejétől, s ezért felhagytak a balkáni betöréseikkel.

Ez az eset is erősítheti a bizakodást, hogy más magyar érdekű forráshelyek ugyancsak találhatóak lehetnek még bizánci szövegekben.

Határozott meggyőződés az, hogy Olajos Terézia jelen kötete — hiánypótló munkaként — nagyon értékes és nélkülözhetetlen kézikönyv lesz a korabeli magyar történelem további kutatásához.

Makk Ferenc

*Pálffy Géza – Soltész Ferenc Gábor – Tóth Csaba*

### **CORONATUS POSONII ...**

*Bratislavské korunovačné medaily a žetóny (1563–1830).*

*A pozsonyi magyar uralkodókoronázások érmei (1563–1830)*

**Szlovák Nemzeti Múzeum – Történeti Múzeum, Magyar Nemzeti Múzeum**

**Pozsony–Budapest, 2014. 156 o.**

Nagy érdeklődést kiváltó kiállítás nyílt meg Pozsonyban 2014 nyarán. A vár, amelyik önmagában is elsőrangú turisztikai célpont, adott átmeneti szállást jó harmadfél évszázad koronázási érmeinek. A méretes terem vitrinjeiben mintaszerűen elhelyezett több mint 200 érme a vándorkiállítás végén — körmöcbányai és erdélyi állomásokon át — 2016-ban jut el Budapestre.

A történelem, s ezen belül a numizmatika iránt érdeklődők kitűnő minőségű, határozott műgonddal szerkesztett, tartalmas katalógust vehettek — vehetnek — kézbe a kiállításokon. A keménykötésű, egykorú metszetekről és festményekről készült színes mellékleteket sem nélkülöző kiadvány nem tartalmazza valamennyi bemutatott veret mérethű fényképét, de a 116 elő- és hátlapot elénk táró felvétel az ízelítőnél számottevően többet nyújt azoknak, akik a koronázási érme katalógusát lapozgatják.

A szlovák és magyar nyelvű kötet hatalmi és művészeti reprezentációról szóló rendkívül igényes bevezető tanulmányát *Pálffy Géza* írta a „Magyar uralkodó koronázások a kora újkori Pozsonyban” címen. Buda, majd Székesfehérvár — az ősi koronázó város — oszmán uralom alá kerülését (1541, illetve 1543) követően a Bécshez közeli, jelentős szabad királyi város, Pozsony lett az ország igazgatási székhelye. 1561-ben a magyar tanácsosok egybehangzó javaslatukban jelölték meg I. Miksa koronázásának színhelyül a pozsonyi Szent Márton templomot. Bécsben mind a helyszínt, mind „*a régi és az ősi szokás szerinti*” koronázást elfogadták.

Ennek ellenére az 1563. évi koronázást megelőzően számos szertartási és a politikai reprezentációt érintő kérdést kellett tisztázni. Egyházi részről a római szertartáskönyv zsinórmértékül szolgált, írásban rögzített világi koronázási rendtartás azonban nem állt korábról rendelkezésre, ezért először az elemek számbavétele volt szükséges, majd sorrendjüket kellett kialakítani. Belső és külső ellentéteket kellett áthidalni, nem volt teljes az egyetértés az egyházi és a világi főméltóságok között sem; igen erős köznemesi igények merültek fel, amelyek némi leegyszerűsítéssel az uralkodó és a világi rendek nézetkülönbségéből eredtek. I. Ferdinánd ugyanis az elsőszülöttségi jog alapján akarta fiát királlyá koronáztatni, a világi rendek álláspontja szerint viszont Magyarország nem tartozott az örökös tartományok sorába, következésképpen trónja csak szabad királyválasztással volt betölthető.

Oláh Miklós esztergomi érsek az udvar felé húzva egyengette a kompromisszumhoz vezető utat, így 1563 nyarán I. Miksa még, mint osztrák főherceg, valamint már megkoronázott német és cseh király vonult be Pozsonyba, a koronázási szertartásra azonban már a magyar királyt megillető külsőségek közepette érkezett. Atyja, I. Ferdinánd, a rendeknek tett gesztust akkor, amikor a pozsonyi koronázásra nem, mint a Német-római Birodalom császára, hanem Magyarország királyaként jelent meg.